

Ne pada li kiša od Boga na sve jednako?

*Ili ne sja li sunce, također, na sve? (...)
A mi znamo mnoge narode koji imaju pismo
i slave Boga svaki svojim jezikom.*

*Respondit vero philosophus: „Nonne cadi pluvia a
Deo super omnes aequaliter? Et sol nonne eodem
modo lucet super omnes (Mt 5, 45)? (...)
Nos vero multas gentes novimus litteras scientes et
Deo laudem tribuentes sua quaeque lingua.*

Žitje Konstantina Ćirila, 16.

Uvod u izložbu

Bogoslužje na crkvenoslavenskom jeziku svoje početke veže uz djelovanje braće sv. Konstantina Ćirila i Metoda među Slavenima u Srednjoj Europi. Taj je prostor bio pod domenom Zapadne Rimske Crkve, pa su braća priredila liturgijske knjige prema njezinim obredima i uzusima. Matrica su bile liturgijske knjige latinskoga jezika koje su oni preveli na slavenski jezik koji se govorio u okolici Soluna. Braća su bila Grci iz Soluna, a slavenski su znali preko Slavena iz okolice Soluna. Taj je idiom došao tako na oltar u 9. st. pa je postao crkvenoslavenski jezik. Zanimljivo je da su braća, priređujući liturgijske knjige prema latinskoj matrici, biblijske tekstove prevodili s grčkoga jezika. Još je najzanimljivije da su priređene knjige prepisali posebno osmišljenim pismom koje su Hrvati kao najustrajniji njegovi korisnici kasnije nazvali glagoljica. Taj se naziv izvodi prema glagolu *glagoljati* (govoriti, održati liturgiju). No, Ćiril i Metod nisu imali dozvolu u pape za taj svoj postupak pa su je isposlovali 868. god. kada su s tim liturgijskim knjigama došli u Rim. Zajednički su u Bazilici sv. Marije Velike imali svetu misu na crkvenoslavenskom jeziku pred papom Hadrijanom II. i s njegovim su se blagoslovom vratili nazad u Srednju Europu.

Godinu dana kasnije, papa je u pismu *Gloria in altissimis Deo* odobrio rimski obred na crkvenoslavenskom jeziku. Budući da je otada dio baštine Rimske Crkve, rimski je obred sve do Drugoga vatikanskoga koncila bio dvojezičan (latinski i crkvenoslavenski) i dvopismen (latinica i glagoljica). Posebno se ukorijenio među Hrvatima, koji su se preko 1000 godina, osim na latinskome, obraćali **Bogu na svom jeziku** u liturgiji. Crkvenoslavenski jezik i glagoljica bili su prisutni u gotovo svim hrvatskim krajevima i susjednim zemljama u kojima su Hrvati oduvijek živjeli ili su u nekom času prispjeli. Svećenici koji su se obraćali Bogu na svom jeziku nazivali su se glagoljašima. Najčešće su bili iz redova dijecezanskoga klera koje su nazivali popovi glagoljaši, odnosno bili su redovnici poput benediktinaca glagoljaša, pavlina glagoljaša i franjevaca trećoredaca glagoljaša koji su glagoljašku duhovnost imali u svojoj redovničkoj formaciji.

Rimski obred crkvenoslavenskoga jezika i glagoljskoga pisma, nakon odobrenja 869. god., vrlo se brzo proširio na hrvatski prostor jer je bio u domeni Zapadne Rimske Crkve. No, neki biskupi nisu znali kako postupati s glagoljaškim klerom na hrvatskom prostoru, odnosno je li ono što se izgovara tijekom svete mise točno prevedeno. Taj je problem na pokrajinskome crkvenom saboru 928. god. u Splitu nazvan „Metodova doktrina“. Nesporazum se nastavio pa se pokrajinskim crkvenim saborom 1060. god. nastojalo ugasiti Rimski obred na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu na prostoru pod jurisdikcijom Splitske Crkve. Glagoljaštvo bi time trajno nestalo da se na istarskom i kvarnerskom prostoru, koji je bio u domeni Akvilejske Crkve, nije kontinuirano glagoljalo bez više crkvene prepreke. Stoga je glagoljanje u crkvama, pogotovo pod Splitskom Crkvom, moralo dobiti novi papinski blagoslov. Do njega je došlo tek za pontifikata Inocenta IV. koji je prvi 1248. god. dao dozvolu senjskomu biskupu Filipu o slavljenju Rimskoga obreda na slavenskom jeziku i glagoljskom pismu. Senjski biskup i rimski papa držali su se vjerovanja da je glagoljicu smislio sv. Jeronim, crkveni naučitelj i prevoditelj Svetoga pisma na latinski jezik, a takav je obred već bio živ u Senjskoj Crkvi. Otada je glagoljaška liturgija iliti rimska liturgija na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu važan i prepoznatljiv dio hrvatske duhovne i kulturne baštine. K tomu, ta je liturgija zbog uljudbene strukture Rimskoga obreda u glagoljskoj riječi sastavni dio europske kršćanske baštine. Na stotine je liturgijskih knjiga na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu prepisivano kroz srednji vijek. Isto je tako na desetke takvih tiskano kroz rani novi vijek.

Povijest u svemu tome ne može preskočiti čin Senjske Crkve koja je za sve isposlovala legitimitet staroslavenskomu bogoslužju u Svetoga Oca i Rimske Crkve. Rimska liturgija na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu uvijek je vjerno slijedila latinske misale i brevijare pisane „Po zakonu rimskoga dvora“. U tome su hrvatski glagoljaši kao svećenici i redovnici Rimokatoličke Crkve ispovijedali svoju bezrezervnu vjernost Svetomu Ocu i Rimskoj Crkvi.

Iako se crkvenoslavenski prema Rimskom obredu rijetko čuje nakon odobrenja nove mise na narodnim jezicima, još je uvijek moguć prema misalu pape Pavla VI. koji je tiskan 1980. godine. Doista, u rijetkim se prilikama sveta misa Rimokatoličke Crkve vrši na crkvenoslavenskom jeziku. Glagoljica se na oltaru praktički ne viđa još od 1927. god. nakon što je objavljen Vajsov misal na latinici koji je glagoljicu sačuvao samo u Rimskom kanonu. No, uzdamo se u to da se rimska liturgija na crkvenoslavenskom jeziku neće ugasiti. Ova izložba, koju smo naslovili *Bogu na svom jeziku - Baština rimske liturgije na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu*, neka bude poticaj ustrajanju u liturgijskoj tradiciji u naših predaka. Izložba prezentira baštinu Rimskoga obreda na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu, a postavili smo je u

studenome 2018. god. u Bazilici sv. Marije Velike u Rimu. Upravo su tu sv. Ćiril i Metod prezentirali papi Hadrijanu II. crkvenoslavenski jezik i glagoljsko pismo. Cilj je bio pokazati „Vječnomu Gradu“ nedovoljno poznatu činjenicu da su se Hrvati, iako rubni rimokatolički narod, preko 1000 godina vjerno držali rimske liturgije na dva jezika (latinski i crkvenoslavenski) i na dva pisma (latinica i glagoljica). **Bogu** su se obraćali, za razliku od svih drugih rimokatoličkih naroda, **na svom jeziku**, ne ogrješujući se time o vjernost Svetomu Ocu i Rimskoj Crkvi. Izložbom odlomaka liturgijskih tekstova iz slavlja mise prezentira se njihova pripadnost rimskoj liturgiji. Ona se ne očituje samo u tekstualnom liturgijskom sadržaju, već i u kodikološkim obilježjima rukopisa i tiskanih izdanja. Svaki odlomak popraćen je legendom na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku. Odlomci prate Red mise Rimskoga obreda, a uz njih se donosi i nekoliko odlomaka obreda sadržanih u rukopisnim misalima pisanih glagoljicom. Time se želi ukazati na činjenicu da cjelokupna hrvatska crkvenoslavenska književnost izvire iz liturgijske književnosti Rimskoga obreda na crkvenoslavenskom jeziku te da je bila jaka prevodilačka i priređivačka djelatnost glagoljaša na hrvatskom prostoru. Uz svaki smo pano dodavali po jednu rečenicu na engleskome i talijanskome iz povijesti glagoljaštva kako bi strancima dodatno predočili mjesto i važnost hrvatskoga glagoljaštva u zapadnoeuropskoj kršćanskoj uljudbi.

Izložba je nakon Rima tijekom listopada 2019. god. bila u Štrigovi, međimurskom mjestu koje je prema predaji smatrano rodnim mjestom sv. Jeronima. Njemu su se hrvatski glagoljaši utjecali radi zaštite i legitimiteta samoga glagoljaštva. Sada je, vrlo simbolično, dospjela u Senj, koji je sredinom 13. st. osigurao glagoljaštvu trajni legitimitet u Katoličkoj Crkvi. Izložbu čine odlomci liturgijskih tekstova na panoima te faksimili, pretisci i izvorna izdanja tiskanih liturgijskih knjiga Rimskoga obreda na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu. Knjigama smo uspjeli dočarati tradiciju življenja Rimskoga obreda na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu u skućenu prostoru velebne Bazilike sv. Marije Velike u Rimu u kojem nam je omogućena naša prezentacija.

Da ćemo izlošcima opravdati riječi sv. Konstantina Ćirila: „Ne pada li kiša od Boga na sve jednako? Ili ne sja li sunce, također, na sve? (...) A mi znamo mnoge narode koji imaju pismo i slave Boga svaki svojim jezikom“ ostajemo u nadi.

Izložba

Izložbu čine odlomci liturgijskih tekstova na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu na devet panoa. Izuzev prvoga, kojim se upućuje u neke papinske dozvole slavljenju Svetih Otajstava na crkvenoslavenskom jeziku, ostali zapravo slijede Red svete Mise (*Ordo Missae*) kakav je bio do 1969. u Rimokatoličkoj Crkvi.

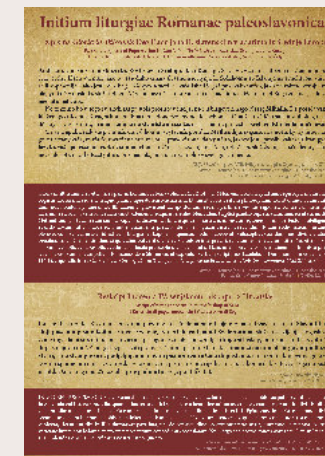
Iz tih se prikaza vidi da je sveta Misa na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljskom pismu svojom strukturom posve vjerno slijedila svetu Misu na latinskom jeziku.

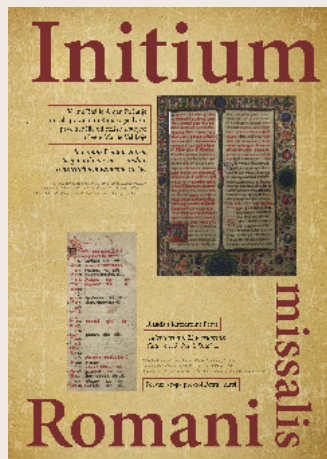
Odlomci liturgijskih tekstova sabrani su iz Misala kneza Novaka (1368.), Ročkoga misala (oko 1420.) i Prvoga vrbničkoga misala (1456.) za koje smo od institucija u kojima se čuvaju imali odobrenje za prezentaciju.

1. Initium liturgiae Romanae paleoslavonicae

Početno svjedočanstvo

Prvi pano donosi početno povijesno svjedočanstvo o tome da je Sveti Otac odobrio slavljenje Svetih Otajstava (liturgije) na crkvenoslavenskom jeziku. Posrijedi je pismo pape Hadrijana II., sačuvano pod historiografskim nazivom *Gloria in altissimis* u prijepisu Žitja Metodova, kao najstariji spomen dopuštenja slavljenja liturgije na jeziku koji su u Veliku Moravsku donijeli sv. Ćiril i Metod. Papa u dozvoli podsjeća na „običaj“ (*unam consuetudinem*) čitanja Svetoga pisma u liturgiji najprije na latinskome, a potom i na crkvenoslavenskome jeziku, podsjećajući time na običaj nekih Crkava koje su uz latinski rabile i jezik razumljiv crkvenoj zajednici.

2. Initium liturgiae Romanae paleoslavonicae

Početak Misala „po zakonu Rimskoga dvora“ pisan hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom i na glagoljici.

Početak smo donijeli iz Drugoga vrbničkoga misala (1462.). Među glagoljskim misalima vrlo je malo sadržajnih razlika. Eventualne razlike moguće su u leksiku i katalogu svetaca, zaštitnika crkava u kojima se upotrebljavao dotični misal.

Blagdan Katedre sv. Petra u kalendaru glagoljskog misala.

Zbog izložbe u Rimu namjerno smo istaknuli blagdan Katedre sv. Petra, koji se na osobit način obilježavao u Bazilici sv. Petra u Vatikanu. Uostalom, hrvatska je prvotiskana knjiga Misal po zakonu Rimskoga dvora tiskana upravo 22. veljače 1483. kada je blagdan Katedre sv. Petra. Naznakom toga datuma htjelo se dodatno naglasiti vjernost Svetomu Ocu kao nasljedniku sv. Petra i Rimskoj Crkvi.

Na panou se nalazi izvadak iz kalendara s tim blagdanom iz Prvoga vrbničkoga misala (1456.).

3. Preparatio ad missam et Ordo missae

Molitve pripreme svećenika za svetu Misu prevedene iz latinskoga misala „po zakonu Rimskoga dvora“ na crkvenoslavenski jezik.

Riječ je o molitvama koje svećenik moli prije mise, prilikom oblačenja crkvenoga ruha i pristupa oltaru. Donijeli smo ih iz Berlinskoga misala (1402.).

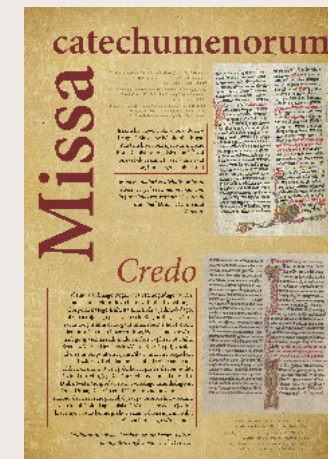

4. Missa Catechumenorum

Prvi dio svete Mise zove se Misa katekumena. Sastoji se od molitava, čitanja svetopisamskih tekstova i ispovijesti vjere.

Iz toga dijela svete Mise donijeli smo Proslov Evanđelja po Ivanu, koji započinje riječima *Iskoni bê Slovo*, iz Berlinskoga misala (1402.). Proslov Evanđelja po Ivanu također se čitao na kraju svetih Misa iz tablica koje su se držale na oltaru.

Još smo donijeli početak Nicejsko-carigradskoga vjerovanja koje je na svetoj Misi izgovarao naglas vjernički puk okupljen u crkvi. Taj pak dio je iz Misala kneza Novaka (1368.).

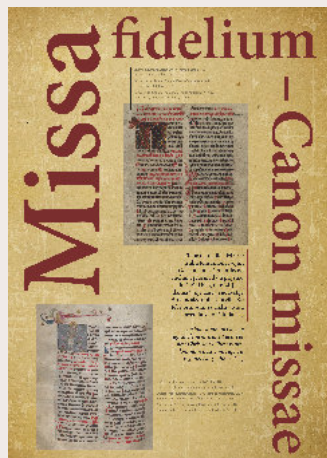
5. Missa fidelium

Drugi dio svete Mise zove se Misa vjernika. Započinje prikazanjem kruha i vina uz darovnu pjesmu.

Početak Predslovlja smo donijeli iz Ročkoga misala (oko 1420.). Ispred Rimskoga kanona redovito je u misalima Rimskoga obreda donesena ilustracija koja se odnosi na Kristovu muku: Raspeće, *Imago pietatis* i slično.

U ovom slučaju donijeli smo *Imago pietatis* iz Misala kneza Novaka (1368.), odnosno Raspeće iz Prvoga vrbničkoga misala (1446.), koje se nalaze ispred početka Rimskoga kanona.

6. Missa fidelium – Canon missae

Kanon mise od Predslovlja do molitve nakon Pretvorbe.

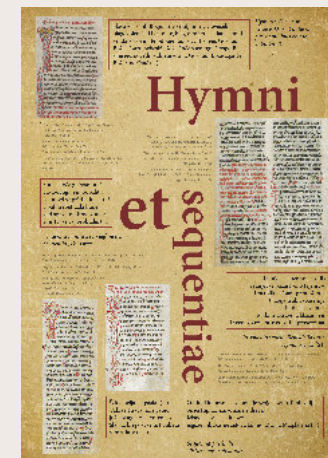
Početak Rimskoga kanona donijeli smo iz Prvoga vrbničkoga misala (1446.) i Ročkoga misala (oko 1420.). Kanon je najsvetiji i najsvetčaniji čin svete Mise.

Njegov tekst nije se mijenjao od 6. st. do pontifikata Ivana XXIII. Svetost teksta Rimskoga kanona očituje se u Vajsovu misalu (1927.). Naime, sav je crkvenoslavenski misni tekst donesen tada latinicom, prvi put uopće u povijesti, ali je Rimski kanon zbog svetosti čina donesen i glagoljicom i latinicom.

8. Hymni et sequentiae

Himni i sekvencije prevedene iz latinskoga misala „po zakonu Rimskoga dvora“ na glagoljski misal „po zakonu Rimskoga dvora“.

Donijeli smo neke sekvencije i himne: *Pashalnu sekvenciju* iz Berlinskoga misala (1402.) zato što se crkvenoslavenski prijevod ne slaže skroz s latinskim izvornikom, *Sekvenciju za mrtve* također iz Berlinskoga misala (1402.), a riječ je o prijevodu potresnoga himna *Dies irae* koji se pjeva prilikom ispraćaja pokojnika iz crkve (U dan onaj, u dan gnjeva), potom himan *Slava Bogu na visini* iz Misala kneza Novaka (1368.) i vazmeni hvalospjev *Exultet* iz Berlinskoga misala (1402.).

7. Ritus communionis

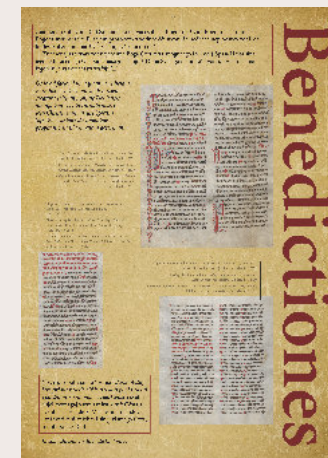
Obred svete pričesti iz Reda mise. Početak je sljedeći: svećenik najprije raširi ruke, gledajući Presveti Sakrament, sam naglas moli Oče naš (Pater noster) sve do dijela „I ne vvedi nas v napast“, na što prisutni odgovaraju (otvêt) „Na izbavi nas od neprijazni“.

Molitvu Gospodnju, Oče naš, donijeli smo iz Ročkoga misala (oko 1420.) i Berlinskoga misala (1402.).

9. Benedictiones

Blagoslovi prevedeni iz latinskoga misala „po zakonu Rimskoga dvora“ na glagoljski misal „po zakonu Rimskoga dvora“.

Sve smo blagoslove donijeli iz Misala kneza Novaka (1368.): Blagoslov soli i vode, Blagoslov krsne vode na Veliku subotu i Litanije svih svetih.

Faksimili rukopisa

M. Šimić, Akademijin brevijar (HAZU III c 12), hrvatskoglagoljski rukopis s konca 14. stoljeća. Jezična studija. Transliteracija. Faksimil. Biblioteka Spomenici knjiga 1, Staroslavenski institut, Zagreb 2014., 33 × 22,5 cm; inv. br. 12717

Missale Hervoiae ducis spalatensis Croatico-glagoliticum, I. knjiga (faksimilno izdanje), Mladinska knjiga Ljubljana, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt Graz, Staroslavenski institut Zagreb, 1973., 30,6 × 22,5 cm; inv. br. 8355

Drugi novljanski brevijar, hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495., Župni ured Novi Vinodolski, fototipsko izdanje. Marija Pantelić, Anica Nazor, Uvod, Bibliografija. Staroslavenski institut "Svetozar Ritig", Turistkomerc, Zagreb, 1977., 36 × 26 cm; inv. br. 8101

Tiskana izdanja izvornika

Missale Romanum Slavonico idiomate Iussu S. D. N. Urbani Octavi editum, Romae, Typis, et Impensis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1631. (prir. R. Levaković), format 4°, visina 25 cm, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. S III e 3b; inv. br. 143

Breviarium Romanum Slavonico idiomate Iussu S. D. N. Innocentii PP. XI. editum, Typis, et Impensis Sac. Cong. de Propag. Fide, 1688. (prir. I. Paštrić), format 8°, visina 17 cm, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. S II e 5d; inv. br. 148

Missale Romanum Slavonico idiomate Iussu SS. D. N. Papae Urbani Octavi editum, Romae, 1741., Typis, et Impensis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide (prir. M. Karaman), format 4°, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. S II e 1b; inv. br. 151

Breviarium Romanum Slavonico idiomate Iussu S. D. N. Papae Pii Sixti editum in duas anni partes divisum. Pars aestiva, Romae, 1791., Typis, et Impensis Sac. Congregationis de P. Fide (prir. M. Karaman, M. Sović), format 8°, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. S II e 6; inv. br. 150

Rimski misal slavjenskim jezikom / Missale Romanum Slavonico idiomate, Romae, ex Typographia Polyglotta, S. Congregatio de Propaganda Fide. 1893. (prir. D. A. Parčić), dimenzije 32,5 x 24,5 cm, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. fol. 68; inv. br. 7164

Rimski misal slovjenskim jezikom presv. G. N. Urbana Papi VIII poveljenijem izdan / Missale Romanum Slavonico idiomate ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini, Romae, Typis Polyglottis Vaticanis, 1927. (prir. J. Vajs), dimenzije 31 × 22,5 cm, Knjižnica Staroslavenskoga instituta, sign. S II f 1a; inv. br. 158

Pretisci

Misal po zakonu Rimskoga dvora, Prvotisak: 1483. Pretisak: Zagreb, 1971., dimenzije 18 × 27 cm; inv. br. 8351

Brevijar po zakonu Rimskoga dvora 1491. Faksimil (faksimilna reprodukcija jedinoga sačuvanoga originalnoga primjerka. Venecija, Biblioteca nazionale Marciana, Breviario glagolitico. Inc. 1235), HAZU, U povodu 500. obljetnice izlaska Brevijara i 125. obljetnice Akademije. Urednik: A. Nazor, Zagreb, 1991., format: 8°, 16 cm; bez inv. broja

Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje. Faksimilno izdanje. Prema primjerku koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R II A-8°-8. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb – Sveučilišna knjižnica Rijeka, 2015., 249 l.; format 4°, 20 cm; inv. br. 12982

Izložba:

Gradski muzej Senj, Senj

Organizatori:

Gradski muzej Senj, Senj

Staroslavenski institut, Zagreb Grad Senj

Uz podršku:

Grad Senj

Fotografije:

Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Republika Austrija
Staatsbibliothek zu Berlin, Berlin, Savezna Republika Njemačka
Župni ured Vrbnik, Vrbnik, Republika Hrvatska

Izložene knjige:

Knjižnica Staroslavenskoga instituta, Zagreb

Autori izložbe i teksta kataloga:

Ivan Botica, Kristijan Kuhar, Sandra Požar

Za nakladnike:

Blaženka Ljubović, Gradski muzej Senj

Vida Vukoja, Staroslavenski institut

Nakladnici:

Gradski muzej Senj, Senj

Staroslavenski institut, Zagreb

Senj, siječanj 2020.

Staroslavenski institut

GRAD SENJ